

فرش کاشان

Kashan Rugs

In the bright shade of history

در سایه روشن تاریخ

شیرین صور اسرافیل

سرشناسه	صور اسرافیل، شیرین، ۱۳۲۰ -
عنوان و نام پدیدآور	فرش کاشان در سایه روشن تاریخ / تألیف شیرین صور اسرافیل؛ مترجم سارا صفاتی؛ ویراستار ادبی منیره تقی پور، اسماعیل عباسی.
مشخصات نشر	تهران: کتابسرای میردشتی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۴۵۲ ص.؛ مصور (رنگی)، نمودار.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۰۹۹-۰۰-۳
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	ص.ع.به انگلیسی: Kashan rugs in the bright shade of history.
موضوع	قالی و قالی‌بافی -- ایران -- کاشان
موضوع	Carpets -- Iran -- Kashan
موضوع	قالی و قالی‌بافی -- ایران -- کاشان -- طراحی
موضوع	Carpets -- Iran -- Kashan -- Design
موضوع	قالی و قالی‌بافی -- ایران -- کاشان -- صنعت و تجارت
موضوع	Rug and carpet industry -- Iran -- Kashan
شناسه افزوده	صفاتی، سارا، ۱۳۵۷ - مترجم
شناسه افزوده	Sefati, Sara
رده بندی کنگره	NK۲۸۰۹
رده بندی دیویی	۷۴۶/۷۹۵۵۹۳۶۲
شماره کتایشناسی ملی	۵۹۷۷۶۶۵

فرش کاشان

Kashan Rugs
In the bright shade of history

درسایه روشن تاریخ

شیرین صور اسرافیل

مترجم: سارا صفاتی
عکاس: افشین معماریان، نادر سماواتی، سوسن سمایونی
ویراستار ادبی: منیره تقی پور، اسماعیل عباسی
طراح جلد، مدیر هنری: فاطمه خسروچردی
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۰۹۹-۰۰-۳
ناشر: کتابسرای میردشتی
تیراژ: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول-۱۳۹۹
لیتوگرافی: جامع هنر
چاپ: ایبانه
محافظه: گوهر
طراحی: شهرام قربانی
مدیر تولید: علی زارعی

نشر و پخش کتابسرای میردشتی

تهران • خیابان انقلاب • خیابان فخررازی • بعد از تقاطع لبافی‌نژاد • نبش کوچه ماستری فراهانی • پلاک ۱۱
طبقه ۱ • واحد ۱
تلفن | ۰۲۱-۶۶۴۹۰۶۶۰-۲ | نمابر | ۰۲۱-۶۶۴۹۱۹۶۸
www.fmirdashti.com
info@fmirdashti.com

www.mirdashtibook.com
info@mirdashtibook.com

ناشر همکار

فرهنگسرای میردشتی / مشهد • چهارراه لشگر • به طرف میدان ده دی • پاساژ دیدنی‌ها •

تلفن | ۰۵۱-۳۸۵۴۴۹۵۱ | نمابر | ۰۵۱-۳۸۵۱۴۷۶۱

فهرست

بخش اول. فرش کاشان

- حوزه فرهنگی کاشان ۱۱
 فرش کاشان - تعاریف عمومی ۱۱
 فرش بافته ۱۳
 فرش دستباف ۱۶

بخش دوم. شناخت (چیستی) فرش کاشان

- تعاریف کاربردی ۲۱
 تعاریف جامع شناختی فرش کاشان ۲۳
 ۱. فرش بافت تولید جمعی ۲۳
 ۲. فرش نیاز و ضرورت طبیعی ۳۰
 ۳. نیاز زیست اجتماعی ۳۲
 ۴. نیاز اقتصادی اشتغال (رامدزایی) ۳۴
 نقش اقتصاد در فرش کاشان ۳۷
 ۱. اقتصاد در فرش کاشان ۳۷
 ۲. فرش در اقتصاد کاشان ۳۹

بخش سوم. مبانی و شناسه‌های هویت در فرش کاشان

- هویت در فرش دستباف ۵۱
 هنر در فرش دستباف ۵۲
 تعاریف هنر در فرش دستباف ۶۵
 هنرهای سنتی در دنیای جدید ۷۱
 زیبایی در فرش دستباف ۷۵
 هویت در فرش کاشان ۸۱
 عوامل تأثیرگذار بر فرش (گلیم) کاشان ۸۱
 حوزه‌های بافت فرش دستباف کاشان ۸۷
 حوزه کاشان (کلیات) ۸۷
 نقش در فرش کاشان ۸۸

بخش چهارم. تاریخ بافت فرش در کاشان

- تاریخ عمومی ۹۵
 نگاهی به تاریخ بافت ۹۶
 تاریخ بافت پیش از اسلام ۱۰۲
 تاریخ بافت بعد از اسلام تا دوران صفوی ۱۰۶
 ساختار بافت ۱۱۴

بخش پنجم. تاریخ فرش کاشان

- تاریخ عمومی ۱۵۳
 ۱. فرش در دوره‌های تاریخی ۱۵۴
 ۲. فرش تا دوران صفوی ۱۵۶

۳. فرش‌های دوره تیموری ۱۵۸
 ۴. فرش در دوران صفوی ۱۶۱
 فرش کاشان در دوره صفوی ۱۸۴
 فرش جوشقان ۲۰۶
 ۵. فرش در اواخر دوره صفوی تا دوران قاجار ۲۰۶
 گلیم در دوره صفوی ۲۲۰
 زیلو ۲۲۲

بخش ششم. اوضاع اجتماعی اقتصادی کاشان در دوران قاجار

- کلیات ۲۳۳
 الف. اوضاع اجتماعی کاشان در دوران قاجار ۲۳۸
 ب. اوضاع اقتصادی کاشان در دوره قاجار ۲۴۵
 اصناف کاشان ۲۵۰
 تجار کاشان ۲۵۳
 ج. اوضاع اقتصادی در پایان عصر قاجار ۲۵۶
 رشد و شکوفایی فرش دستباف ۲۵۶
 تشکیل نهادهای مدنی در تجارت ۲۵۷
 آغاز تجدید حیات (رنسانس فرش کاشان) ۲۶۴
 قالی جوشقان ۲۷۸
 گلیم ۲۷۹

بخش هفتم. دوران معاصر نیمه اول قرن چهارده

- کلیات ۲۸۷
 فرش در بافت در اواخر دوره قاجار ۲۸۷
 فرش دستباف در دوره پهلوی اول ۲۹۸
 مؤسسه قالی ۲۹۹
 مدرسه صنایع قدیم ۳۰۶
 شرکت فرش ۳۱۸
 چگونگی تولید فرش کاشان ۳۲۲
 وضع عمومی تولید ۳۲۲
 دوره دوم پهلوی (۱۳۲۰ خ - ۱۳۵۰ م) ۳۳۹
 فرش دستباف جوشقان ۳۴۶
 فرش دستباف نطنز ۳۴۹

بخش هشتم. ساختار تولید فرش کاشان

- حوزه فرهنگی تولید فرش دستباف ۳۵۵
 حوزه‌های تولید در کاشان ۳۵۵
 حوزه فرش کاشان ۳۵۵
 ویژگی‌های تولید ۳۵۷

۳۵۹	 حوزه‌های تولید برحسب (انواع بافته‌های پوششی)
۳۶۱	 ویژگیهای کیفی فرش دستباف کاشان
۳۶۲	 مراحل اجرای کار
۳۶۲	 انتخاب نقشه
۳۷۴	 مواد اولیه
۳۸۵	 دستگاه فرشبافی در کاشان
۴۰۳	 رنگ در فرش کاشان
۴۱۰	 رنگرزی در فرش دستباف کاشان
۴۱۶	 مراحل بعد از بافت و تکمیل فرش

بخش نهم. وابستگان جامعه فرش دستباف

۴۳۲	 تولیدکنندگان و تجار فرش کاشان
۴۷۸	 طراحان فرش کاشان
۴۸۰	 طراحان اواخر قاجار
۵۱۵	 رنگرزان
۵۲۰	 بافندگان
۵۲۴	 چله‌دوانان و دارسازان
۵۲۹	 پرداخت کاران
۵۳۰	 رفوگران
۵۳۱	 زیلوبافان
۵۳۲	 بافته‌های سنتی
۵۳۳	 زری‌بافی
۵۳۵	 شعربافی

بخش دهم. شکل تولید در کاشان

۵۴۱	 چگونگی پراکندگی فرش
۵۴۲	 ویژگی‌های فرش مناطق مختلف کاشان
۵۴۴	 ارزیابی کیفی فرش امروز کاشان
۵۶۰	 حوزه‌های وابسته
۵۶۰	 مدیریت و برنامه‌ریزی در فرش کاشان
۵۶۲	 بررسی ارزش اقتصادی فرش دستباف در کاشان
۵۶۶	 اقتصاد و فرش امروز کاشان
۵۷۰	 شکل تولید و جایگاه اقتصادی آن در فرش کاشان
۵۷۲	 دانشگاه کاشان

بخش یازدهم. آسیب‌شناسی در فرش کاشان

۵۷۹	 آسیب‌شناسی در فرش کاشان
۵۸۱	 برنامه‌ریزی
۵۸۱	 مسائل مربوط به بافت و تولید
۵۸۴	 حوزه‌های پیوسته با فرش در کاشان
۵۸۶	 دانشگاه و مراکز آموزش
۵۹۰	 آسیب‌شناسی مسائل بیمه و قوانین کار بیمه
۵۹۲	 راهی به سوی آینده
۵۹۳	 بهبود کیفیت فرش تولیدی در کاشان
۶۰۰	 دانشگاه‌ها
۶۰۱	 بیمه و بهداشت و شرایط کار

پیشگفتار

بسیاری از صفحات تاریخ این سرزمین، همچنان ناخوانده است. صفحاتی که حاوی روایاتی نه‌چندان خوشایند و مملو از ناآرامی در سرگذشت ملتی دیرینه سال را شامل می‌شود اما در لابه‌لای بخش‌های نیم‌روشن این صفحات، گاه بر سر زمین از داستان مردمانی وجود دارد که ایستاده در برابر امواج تهاجمات ویرانگر خارجی و فست‌سوزی‌های خردستیز داخلی، ستایشگر صلح و آزادی، اندیشه و عشق به آفرینش و زیبایی بوده‌اند. آنان با زنده کردن عشق‌های فرونهادۀ مردم به میهن، زبان و آیین‌های ملی، در حفظ هویت سرزمینی به نام ایران تلاش کرده‌اند. با خلاقیت و آفرینش هنرها و زیبایی‌های ماندگار به حیات اجتماعی و فرهنگی این سرزمین غنا بخشیده‌اند.

صحبت ما در این کتاب پرداختن به شعر، نقاشی، موسیقی و هنرهای دیگری که با وجود فشارهای داخلی و خارجی، حیات خود را تا این سوی تاریخ کشیده‌اند، نیست بلکه تابانیدن نوری بر روی اندک به زندگی گروهی از طبقات فرودست و فراموش‌شده‌ای است که در تمام طول تاریخ آرام و خاموش و در پنهانی‌ترین لایه‌های اجتماعی، با خلاقیت و آفرینندگی به حفظ پایه‌های اجتماعی و اقتصادی این سرزمین پرداخته‌اند. پرداختن به ویژگی‌های پدیده این حیات قدرتمند تاریخی امر چندانی آسانی نیست اما شاید اشارات زیر بتواند اندکی از اهمیت و تأثیر این گروه از طبقات اجتماعی ایران را روشن سازد.

قرن نوزدهم یکی از شاخص‌ترین دوره‌های تاریخی این سرزمین است زیرا آغاز شکل نوین استعمار زیر پوشش برقراری روابط سیاسی و اقتصادی، نقشی تعیین‌کننده در سرنوشت مردم ایران بازی کرد. گسترش این روابط بر بستری از جهل و طمع‌کاری حاکمان منجر به سلطه و دخالت کامل دولت‌های بیگانه و تسلط گسترده بر اقتصاد کشور شد؛ در نتیجه با ورود مواد اولیه و ارزان نه‌تنها تولیدات باارزشی نظیر ابریشم و پنبه از بین رفت بلکه بازار صنایع دستی داخلی به‌خصوص تولیدات نساجی که علاوه بر مصرف داخلی بعضاً به خارج نیز راه داشت، در مقابل کالاهای صنعتی وارداتی عمدتاً

روسی وانگلیسی به زانو درآمد و بازار با ورود انواع کالاهای خارجی اشباع و صادرات و واردات ایران به نحو اسفباری نامتوازن شد.

در کنار تلاش‌های سخت جامعه‌ای که اندک‌اندک به ارزش‌های بالقوه فرهنگی و اجتماعی خویش آگاه شده و به یاری پیدایش روزنامه، مدرسه و هنرهای نقاشی و تئاتر به دستاوردهای دیگری چون آزادی و عدالت می‌اندیشید، بخشی دیگر از جامعه آرام، خاموش و بدون چشمداشت، سخت‌کوشانه به ترمیم اقتصاد آسیب‌دیده کشور مشغول بود.

در این زمان به شهادت بیشتر مورخان و سیاحانی که تعداد آن‌ها همواره روبه افزایش بود، تنها کالایی که توانست در مقابل این هجوم ویرانگر بیگانه سر برکشد، فرش دستباف بود. فرش جای خود را در میان کالاهای صادراتی و باارزش باز کرد. به زودی انبوه تجار و شرکت‌های خارجی به عنوان اولین سرمایه‌گذاری گسترده دست‌انداخته از این ثروت نورسیده (پیش‌تر و بیشتر از نفت) در این عرصه وارد شدند. کتاب حاضر شرح این دوران است و نگاه درونی‌تری به فرش دستباف به عنوان میراثی تأثیرگذار در حیات اجتماعی ایران و واقعیت آنکه چگونه فرش دستباف برای حداقل ۸۰ سال یکی از مهم‌ترین تولیدات ملی کشور شد.

با آنکه به زودی تولید فرش به صورت سازمان‌یافته به دست شرکت‌های ریز و درشت خارجی افتاد ولی در این سال‌ها، گذاری بزرگ‌ترین گروه کارگران (وابسته به تولید فرش) مشارکت داشت و با بازی کالای زیبا و کهن ملی خود موفق شدند. این پدیده جدید و شگفت‌انگیز که در عمارات بزرگ و کاخ‌ها و موزه‌ها به نمایش درمی‌آمد، برای ایرانیان به عنوان ملتی هنرمند، باذوق و دوستدار زیبایی، شهرتی عظیم به همراه می‌آورد.

برای نگارنده هدف، شرح کار و تلاش تدوین این کتاب مدنظر نیست. تنها به اشاره می‌گذرم که برای بازیابی تاریخ مغفول مانده فرش دستباف، به خصوص در دو دوره قاجار و پهلوی ده‌ها سند و برگه و کتاب در طی دهه‌ها سفر و مصاحبه بخشی از تلاش‌ها و بررسی‌ها بوده است. با این همه پیش از آنکه اشاره به حدود پنج سال کار بی‌وقفه بر سر این کتاب را به یاد آورم، لذت خواندن تاریخ چگونگی بالیدن مجدد فرش در دوران تاریک و غم‌انگیز قاجار خوشایند بوده است.

به‌هرحال پیش از پایان ناگزیر مطلب، به چند نکته باید اشاره شود:

۱. کتاب خود نشان خواهد داد که تاریخ فرش را نباید تنها منحصر به فرش پازیریک یا فرش‌های صفوی کرد. فرش دستباف نه تنها بخشی از تاریخ کشور بلکه پدیده‌ای تأثیرگذار در سرگذشت اجتماعی اقتصادی ایران است.
۲. فرش تنها اقتصاد نیست، فرش‌های زیبایی که می‌شناسیم به‌ویژه

فرش‌های صفوی یا فرش‌های دیگری که با استفاده از منابع مختلف در این کتاب آمده، ارزش اقتصادی خویش را مدیون ذوق زیبای رنگ‌آمیزی، کیفیت و دوام و ارزش هنری و هویت فرهنگی خویش به‌عنوان فرش دستباف ایرانی هستند.

۳. استفاده از منابع خارجی برای جست‌وجوی تاریخ و خانواده فرش‌های ایرانی برای پژوهشگران ایرانی امری ناگزیر است، زیرا که بیشتر منابع و مأخذ مربوط به فرش به حق یا ناحق (فرش پازیریک، فرش شیخ صفی و زیباترین فرش‌های حراجی و موزه‌ای) در اختیار خارجیان است و به‌جز آن از دوستداران ایران و دوستداران فرش حلالیت می‌خواهیم.

۴. به‌عنوان یک نکته ضروری، قدمت تاریخ تولید فرش و تقدم و تأخر آن تنها معیار کوچکی در ارزش فرش است و اینکه در تاریخ برخی فرش‌ها تردید شده (فرش محتشم) تحقیقی اجمالی براساس منابع موجود بوده است، زیرا فرش با نشان محتشم بیش از آنکه متکی به تاریخ خود باشد، به‌لحاظ ارزش میراثی و ادبی و تاریخی، این اعتبار را دارد که سرسلسله فرش‌های زیبایی است، که به‌دلیل محتشم در حراج‌ها شرکت کرده و یا در دست دوستداران فرش است.

اگر بخت داشته باشیم که کتاب را چاپ برسد، اشاره به شرایطی که پژوهش و تدوین آن، زمانی که به دلایل مخفف قصد پایان‌دادن به فعالیت خود در زمینه فرش را داشتیم، ضروری است.

بدون اشاره به بنیاد کاشان که اولین جرقه شروع کاری خاص درباره فرش کاشان را زد، شاید ورود به این موضوع امکان کم داشت. اگرچه به دلایلی تداوم همکاری میسر نشد ولی بدون هیچ برنامه و پیش‌زمینه‌ای باری بر دوش من نهاده شد که با وجود سال‌ها کار بی‌مصلحت میدانی و مطالعاتی ابعاد آن برایم تصویرپذیر نبود.

اگر نبود همراهی و دست‌های حمایت‌گری که مشوق من در ادامه کار شدند، دلایل بسیار وجود داشت تا کار را فرو نهم. مهم‌ترین آن از دست رفتن رفیق و همراه جوانی بود که با صمیمیت و صداقت ذاتی خود شاید در لحظاتی محدود از سال‌های کاری من توانست امکانی از یک همکاری بی‌دغدغه و صمیمانه برایم فراهم کند.

باید اشاره کنم با وجود وسعت کار من در کاشان به‌آسانی و با همراهی پذیرفته شدم، دسترسی به مأخذ و کتاب‌ها جز به تعدادی محدود با توجه به منابعی آسان شد که خود در اختیار داشتم و بخشی نیز فراهم آمد. شاید این فرصتی نیکو بود که علاقه من به تاریخ نه‌تنها آن را به پژوهشی جذاب بدل کرد بلکه به وجه تاریخی کتاب ارزشی ویژه بخشید.